

חיוב ציצית בבגדים שאינם מצמר ופשתים/אברהם פרג'ון

פתיחה

ציוותה התורה (במדבר טו, לח): "וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל כַּנְּפֵי בְגָדֵיהֶם", כלומר כאשר ישנו בגד מארבע כנפות יש חובה להטיל בו ציצית. אלא שנחלקו התנאים והאמוראים מה כוונת התורה באומרה 'בגד', האם הכוונה לבגד העשוי מצמר ופשתים בלבד, וכמו שמצינו לגבי טומאת נגעים שכתבה התורה (ויקרא יג, מז): "בְּבִגְד צֶמֶר אוֹ בְּבִגְד פִּשְׁתִּים", או שהגבלת התורה נאמרה לגבי טומאת נגעים בלבד, ובציצית כוונתה לכל סוגי הבגדים, אף אם הם עשויים ממשי או מצמר גפן. שאלה זו המשיכה גם בראשונים שנחלקו כמי יש לפסוק, ואף להלכה נחלקו בזה השו"ע והרמ"א. באופן כללי הנ"מ העיקרית לסוגיא זו היא האם במקום הצורך ניתן להטיל חוטי ציצית מצמר ופשתים יחדיו גם בבגדים שאינם מצמר ופשתים, אך בפועל דבר זה אינו כ"כ נ"מ, שכבר גזרו חז"ל שלא להטיל כלל כלאים בציצית. ומ"מ ישנה חשיבות לשאלה האם החיוב בשאר הבגדים מהתורה או מדברי חכמים, א. לגבי הכרעה בספיקות, שאם חיוב הציצית בשאר בגדים הוא מהתורה במקרי ספק יש ללכת לחומרא. ב. האם להשתדל להתעטף דווקא בטלית מצמר ופשתים.

הסוגיא במנחות בחיוב שיראין בציצית

הגמרא במנחות (לט:) הביאה את דברי רחבא שאמר בשם רב יהודה: "חוטי צמר ופשתים פטריין בכל מקום ואפילו בשיראין". כלומר, חוטי ציצית העשויים מצמר ופשתים מועילים לכל סוגי הבגדים, ואף אם הבגדים עשויים ממשי, ומדבריו יש ללמוד שבגדי משי חייבים בציצית¹. לכן הסיקה הגמרא שרב יהודה חולק על רב נחמן, "דאמר רב נחמן: השיראין פטורין מן הציצית". לאחר מכן הביאה הגמרא דיון האם יש ראייה מברייתא נגד רב נחמן, שהברייתא כתבה: "השיראין, והכלך, והסריקין - כולן חייבין

1. בפשטות היה נראה שהלימוד מדבריו הוא מעצם זה שכתב שיש צורך להטיל ציצית בשיראין. אך כפי שרואים בהמשך הגמרא, לכו"ע שיראין חייבים בציצית לכל הפחות מדרבנן. ונראה שהלימוד מדבריו הוא ממה שנשמע שהתיר להטיל בשיראין 'צמר ופשתים' ביחד, ואם היו חייבים מדרבנן בלבד לא היו דוחים איסור כלאים. ואמנם גם בברייתא בהמשך הביאו שניתן להטיל בשיראין צמר ופשתן, ותירץ רב נחמן שהכוונה "או צמר או פשתן", אך כבר כתבו התוספות ש"האמוראים יש להם לבאר דבריהם יותר" או שהסבר רב נחמן בברייתא דחוק ולא נשאר למסקנה, עיי"ש.

בציצית!”, ואף כתבה שניתן להטיל בהם חוטי צמר ופשתים, ומכך שהתירו להטיל בהם כלאים מוכח שחיוב הבגדים מדאורייתא. אך דחתה הגמרא שניתן לומר שהברייתא התכוונה ששיראין חייבים רק מדרבנן, ומש”כ שניתן להטיל בהם צו”פ, אין הכוונה צו”פ יחדיו, אלא או צמר או פשתים. ובנוסף רצתה הגמרא להביא סיוע לרב נחמן מכך שבהמשך הברייתא נאמר שניתן להטיל חוטי שאר מינים רק בבגדים ממינם. שבפסוקים סמכו את הציווי “גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ” לפסוק “לֹא תִלְבַּשׁ שְׂעִטָּה וְצִמְרֵי וּפְשִׁתִּים יַחְדָּו”, ויש ללמוד מכאן שמדאורייתא מועיל להטיל רק חוטי צו”פ, ומכך שבברייתא נאמר שניתן להטיל לבגד משי חוטי משי נראה שחיוב ההטלה בו מדרבנן בלבד. אך דחתה הגמרא שניתן ללמוד את הפסוקים אחרת: “דרבא רמי, כתיב: הכנף - מין כנף, וכתב: צמר ופשתים, הא כיצד? צמר ופשתים - פוטרין בין במינן בין שלא במינן, שאר מינן - במינן פוטרין, שלא במינן אין פוטרין”. ומכך שלמד רבא מהפסוקים שניתן להטיל בבגדי שאר מינים חוטים ממינם, נראה שסבר כרב יהודה, ששאר מינים חייבים מדאורייתא. ולאחר כל הנ”ל אמרה הגמרא: “ורב נחמן? כדתנא דבי רבי ישמעאל, דתנא דבי רבי ישמעאל: הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם, ופרט לך הכתוב באחד מהן צמר ופשתים, אף כל צמר ופשתים. אמר אביי: והאי תנא דבי רבי ישמעאל מפקא מאידך תנא דבי רבי ישמעאל, דתנא דבי ר’ ישמעאל: בגד - אין לי אלא בגד צמר; מנין לרבות צמר גמלים וצמר ארנבים ונוצה של עזים, והכלך והסריקין והשיראין, מנין? ת”ל או בגד”.

מכל הנ”ל יוצא שלשיטת רב יהודה ורבא שאר בגדים שאינם מצו”פ חייבים בציצית מדאורייתא, ולשיטה זו כך נפסק במפורש בברייתא שאמרה: “השיראין, והכלך, והסריקין - כולן חייבין בציצית!”. לעומתם רב נחמן סובר ששאר בגדים אינם חייבים בציצית מדאורייתא, וכן מצאנו ברייתא שנאמר בה שכן סבר ר’ ישמעאל, והסבירה הגמרא שלשיטתו הברייתא המחייבת בציצית דיברה על חיוב מדרבנן.

שיטת הראשונים שיש לפסוק כרב נחמן משום שהתנאים סוברים כמותו

וכתב הר”ף (יד): “והאי דדייק רבא נמי מצמר ופשתים דפוטרין שלא במינן, דשמעת מינה דשאר מינן חייבין בציצית מדאורייתא, לית הלכתא כוותיה דקי”ל כתנא דבי ר’ ישמעאל... ורב נחמן קים ליה כתנא דבי רבי ישמעאל דאמר הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהן צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים, והלכתא כוותיהו”. בדבריו נראה שפסק ששאר מינים אינם חייבים מדאורייתא משום שכן סבר תדר”י,

ולכאורה אינו מובן, שהרי גם לר' יהודה ורבי יש תנאים כשיטתם. ונראה שכוונתו היא כפי שהסבירו הרמב"ן (שבת כז): "הילכך כיון דאשכחן ליה לתנא דבי ר' ישמעאל דאמר דוקא צמר ופשתים ולא אשכחן תנא דפליג עליה בהדיא, ואינן תנאי איכא למימר דלא מפקי מיניה, הלכתא כוותיה". כלומר, אמנם רבא ורב יהודה סוברים שהברייתא שאמרה: "השיראין, והכלך, והסריקין - כולן חייבין בציצית!", מדברת על חיוב דאורייתא וחולקת על התדר"י, מ"מ מאחר ורב נחמן יכול להסבירה כשיטתו "לא מוקמינן פלוגתא ביני תנאי שלא לצורך".²

2. ובגמרא בשבת (כז) דנו בדברי ר' ישמעאל. שמצד אחד למד שכמו שבנגעים 'בגד' הוא רק צ"פ 'אף כל צ"פ', וא"כ טומאת שרצים שנאמר בה 'בגד' שייכת רק בצ"פ, ומאיך ריבה ממש"כ שם 'או בגד' שמדובר גם על שאר בגדים. אביי אמר שדבריו סותרים, רבא אמר שהריבוי מ'או בגד' הוא דווקא בבגד גדול מג' טפחים, רב פפא רצה לומר שהלימוד 'אף כל צ"פ' לא מלמד לטומאת שרצים ובא ללמד לעניין כלאים, ונדחה שגם ללא הלימוד מפורש שכלאים הם רק בצ"פ, לכן אמר רנב"י שאף כל' בא ללמד לעניין ציצית.

התוספות (שבת כז) והעיטור (ציצית דף ע טור ד) רצו לומר שלרבא מה שר"י למד ש'אף כל צ"פ' הוא דווקא לעניין שרצים בבגד ג' טפחים, ולפי רב פפא (בהו"א) בא ללמד רק על כלאים, ורק לפי רנב"י בא ללמד על ציצית. וממילא רבא סובר שר' ישמעאל מסתדר עם שיטתו, ששאר בגדים חייבים בציצית, ויוצא שניתן להעמיד את כל שיטות התנאים גם כשיטת רבא.

אך לכאורה קשה להגיד כך. א. בפשטות הלשון "אף כל צמר ופשתים" נראה שהלימוד הוא לכל המקומות שנאמר בהם 'בגד', ולא לרבות מקום אחד ספציפי. (ואולי יש להוסיף שאף לשון הברייתא שמרבה שאר בגדים מ'או בגד' הבינה שבבסיס מהמילה בגד "אין לי אלא בגד צ"פ", ומרבים שאר בגדים רק משום שכתוב 'או'. ובנוסף, לכאורה קשה בסברא, מדוע לא ילמד מנגעים לכל המקרים מלבד מה שיש לו ריבוי כשרצים). ב. בגמרא ביבמות (ד:) מפורש שהתדר"י, ש'בגד' הוא רק צ"פ, נכון גם לגבי כלאים וגם לגבי ציצית. שמצד אחד למדו שמש"כ בכלאים "שעטנז צמר ופשתים" מיותר, משום שכבר נאמר 'בגד', ונכתב רק כדי ללמד ש'צמר ופשתים גדילים תעשה לך", כלומר שמותר שעטנז בציצית, ומצד שני תמהו מדוע צריך לימוד זה, הרי נאמר בציצית 'בגדיהם', שזה בגד מצו"פ, וכתוב לשים בה תכלת מצמר. הרי שהתדר"י לא בא ללמד על משהו אחד ספציפי אלא על כלל הבגדים שנאמרו בתורה. ג. בנוסף, בגמרא ביבמות נאמר בפשטות ש'תנא דבי רבי ישמעאל לית ליה דרבא', וקצת קשה להגיד שזה רק אליבא דרנב"י.

ומכל הנ"ל נראה שגם רבא מסכים שהתדר"י חולק עליו, אלא שרבא סובר כברייתא האומרת ש"השיראין, והכלך, והסריקין - כולן חייבין בציצית", והבין שהחיוב הוא מדאורייתא. וכן האריך הרמב"ן (שבת כז), עיי"ש.

כשיטה זו פסקו ראשונים נוספים. כן מצאנו ברב האי גאון³ (ה"ד ברשב"א שבת כז.); רב נטרונאי גאון (תשובות א"ח ב-ג)⁴; הר"י מיגאש (ש"ת קפג); רמב"ם (ג, א-ב) ור' אברהם בנו (מספיק לג, עמ' 99); רשב"א (יבמות ד:; ש"ת ג, רפ); חינוך (שפו); מאירי (שבת כ:; יבמות ד:); וכן האשכול (ציצית ד"ה אמר שמואל) הביא את דברי רב נטרונאי והר"ף ולא הביא חולקים. וכשיטה זו פסק בשו"ע (ט, א), מאחר וכך פסקו שני עמודי ההוראה, הר"ף והרמב"ם⁵.

הדעה העיקרית היא שאכן רבי ישמעאל אומר שרק צו"פ חייבים בציצית

כאמור, הר"ף פסק כרב נחמן משום שתדר"י פסק כדבריו. שר' ישמעאל למד שכשם שמפורש בתורה שה'בגד' הנאמר בטומאת נגיעים הוא רק "בְּבִגְד צֶמֶר אוּ בְּבִגְד פִּשְׁתִּים", כך כל 'בגד' הנאמר בתורה כוונתו לצמר ופשתים, ובכלל זה דברי התורה בציצית "עַל כַּנְפֵי בְּגֵדֵיהֶם", שחייב התורה הוא רק בבגד צמר ופשתים. אלא שבהמשך הגמרא כלל לא

3. רב האי רצה להביא ראיה שהלכה כתדר"י הראשון, שכל בגד הנאמר בתורה הוא רק צו"פ, מכך שבהמשך הגמרא הביאו בפשטות שטומאת נגיעים חלה רק על צו"פ. אלא שכבר תמה עליו הרשב"א, שלכו"ע בנגיעים רק צו"פ מטמאים.

4. וכתב לדחות את רבא מכך שבגמרא בשבת הסיקו שר' ישמעאל סובר שה'בגד' הנאמר בציצית הוא רק צמר ופשתים, ואמרו שם שהיה צריך ללמוד זאת אע"פ שיש סמיכות בין הפסוקים "שעטנז צמר ופשתים" ל"גדילים תעשה לך" משום שהייתה "סד"א כדרבא", כלומר שהיינו חושבים ללמוד מהסמיכות כדרשת רבא. ועוד שאלו בגמרא מדוע ר' ישמעאל לא ירבה שאר בגדים מ"אשר תכסה בה" וענו שפסוק זה בא לרבות כסות סומא, כך שרבא למסקנה לא מסתדר. אלא שאמנם ר' ישמעאל לא מסתדר עם רבא, אך יש תנאים אחרים כשיטתו, וכן מה שאמרה הגמרא "סד"א כדרבא" הוא רק בשיטת ר' ישמעאל שאכן אינה מקבלת את דברי רבא למסקנה. וכ"כ לדוגמא הרא"ש (ציצית יח).

(עיין עוד שדבריו בפנים קשים. שמכך שלשיטתו רבא נדחה מההלכה הסיק שחוטאי פשתן לא פוטרים אף בטלית של פשתן, וכבר כתב עליו הר"ף (יג): "והני רבואתא דסבירא להו הכי לא דייקי בשמעתא ולא ידעי מאי קאמרי רבנן").

5. והגר"א (ט, א) כתב שהסיבה שפסקו הראשונים כרב נחמן היא משום שבמסכת שבת (כז) שקלו וטרו בשיטתו. אך א. הראשונים לא כתבו זאת. ב. במסכת יבמות (ה) דנו עמוד שלם בשיטת רבנן החלוקים על ר' ישמעאל. ג. הקשה החזו"א (ג, כד): "וצ"ע דהא רבא בעצמו נושא ונותן בהו אף דלא סבר לה". ד. ובכלל, כלל זה שהלכה כדעה ששקלו וטרו בה אינו כ"כ חזק, וכפי שכתב הגר"א עצמו באה"ע פג, ג.

ברור שתדר"י אכן אמר כך, שאמר אביי: "והאי תנא דבי רבי ישמעאל מפקא מאידך תנא דבי רבי ישמעאל. דתנא דבי ר' ישמעאל: בגד - אין לי אלא בגד צמר; מנין לרבות צמר גמלים וצמר ארנבים ונוצה של עזים, והכלך והסריקין והשיראין, מנין? ת"ל או בגד". כלומר, לגבי טומאת שרצים נאמר "או בגד", ומשם הבין ר' ישמעאל שלא רק צר"פ מקבלים טומאה אלא גם שאר בגדים, והבין אביי שלפי ברייתא זו גם 'בגד' הנאמר בציצית אינו רק צמר ופשתים. וכן תמה הרא"ש (ציצית יח; וכן הוא במכריע פח; ובמיוחס לר"ן שבת כז): "ותימה הוא למה פסק הרב אלפס ז"ל כרב נחמן...אי משום תנא דבי רבי ישמעאל, הא איכא תנא דבי ר' ישמעאל אחר דסבר כותייהו, דקאמר בפרק התכלת אמר אביי האי תנא דבי רבי ישמעאל מפקא מאידך תנא דבי ר' ישמעאל".

אלא שבגמרא בשבת (כז) דנו באריכות בשאלה זו, האם אכן שני הברייתות חלוקות האחת על השנייה או לא. שגם שם אמר אביי שהברייתות חלוקות, אך רבא הסביר שהתדר"י שמרבה שאר בגדים נאמר דווקא לגבי טומאת שרצים בבגד הגדול משלושה על שלושה טפחים. וכן רב פפא ורב נחמן בר יצחק למדו שהריבוי נאמר דווקא לגבי טומאת שרצים שבה נאמר "או בגד", אך בשאר מקומות שנאמר בהם 'בגד', כדוגמת ציצית, הכוונה רק לבגד העשוי מצמר או פשתים. ובדומה דחה החזו"א (ג, כד), עיי"ש.

נראה שיש תנאים שחולקים על ר' ישמעאל

כאמור לעיל, נראה שעיקר סיבת הראשונים הנ"ל לפסוק כרב נחמן היא משום שניתן להסביר את כל התנאים כדבריו. אמנם יש לציין שהדברים אינם פשוטים כלל, א. שהרי רב יהודה ורבא סברו שיש תנאים הסוברים כדבריהם, וקשה להכריע שהתנאים לא סברו כדבריהם רק משום שאנו לא רוצים להרבות במחלוקת. ב. בגמרא שלנו נראה קצת שלמסקנה רב נחמן לא מסתדר עם הברייתא האומרת ש"השיראין, והכלך, והסריקין - כולן חייבין בציצית". שבתחילה פרשו שהחיוב מדרבנן, וניסו להביא לכך ראיה מהמשך הברייתא אך דחו ראיה זו, ולאחר מכן כתבו "ורב נחמן? כדתנא דבי רבי ישמעאל". ובפשטות נראה שרב נחמן למסקנה לא מסתדר עם הברייתא ולכן הגמרא טורחת לברר כמי הוא כן סובר, וכפי שכתב רה"ג (תשובות הגאונים - גאונים קדמונים ע): "ואף על גב דקא מדחי רב נחמן ואמר מדרבנן לא קמא הא דחיתה". ועיין בתוספות (מנחות לט: ד"ה ורב נחמן) שהסבירו: "דלא מסתבר ליה למימר הכי (שהברייתא חייבה מדרבנן בלבד) אלא מכח הכי נמי מסתברא, וכי דחי ליה צריך למצוא תנא". ג. בגמרא ביבמות (ה.) הביאו שלפי ר'

ישמעאל לומדים מסמיכות הפסוקים "צמר ופשתים גדילים תעשה לך" שעשה דוחה ל"ת, ושאלו: "תינח לתנא דבי ר' ישמעאל, לרבנן מנא להו". כלומר, הניחו בפשטות שישנם רבנן החולקים על ר' ישמעאל, ודחוק להעמיד שזה רק אליבא דרבא. ד. בדומה לנ"ל מצאנו בנזיר (נה.). שהביאו ברייתא שלמדה שעשה דוחה ל"ת מכך שמצורע מגלח את כל ראשו על אף שיש לאו של "לא תקיפו פאת ראשכם", ולא למד זאת מסמיכות דין שעטנז וציצית, משום שדרש כרבא. הרי מפורש שישנה ברייתא שדרשה כרבא. ה. כך נראה קצת מלשון הגמרא בשבת (כז:), ששאלו שם: "לתנא דבי ר' ישמעאל, מאי שנא לענין טומאה דמרבי שאר בגדים - דכתיב 'או בגד', הכא נמי לימא: לרבות שאר בגדים מ'אשר תכסה בה'?" וממש"כ "לתנא דר"י" נראה קצת ששיטתו אינה מוסכמת, אך שואלים מדוע שלא יסכים אף הוא לרבות שאר בגדים בציצית.

ראשונים הפוסקים כרבא

ובאמת ראשונים רבים הבינו בפשטות שגם שיטת רב יהודה ורבא מעוגנת בשיטות תנאים, והביאו כמה סיבות לפסוק דווקא כרב יהודה ורבא ששאר בגדים חייבים מדאורייתא, כשהסיבה העיקרית שהובאה בראשונים רבים היא משום ש'רבא בתראה'. כלומר רב נחמן היה רבו של רבא, ומאחר ורבא מאוחר ממנו יש לפסוק כאמורא האחרון. כ"כ התוספות (מנחות לט: ד"ה ורב נחמן) והרא"ש (ציצית יח) והביאו שכן פסקו ר"ת ורש"י; ר"י והר"ד במרדכי (תתקמא); ריטב"א (שבת כז:); מיוחס לר"ן⁶ (שבת כז:); מכריע (פח; וברי"ד ציצית) והביאו להלכה ברי"ז (חוטי ציצית ח); סמ"ג (כו). וכן פסקו ר' יצחק בן ר' ברוך הנשיא (תשובות הגאונים החדשות - עמנואל סי' קמא) והעיטור (דף עא טור א), וכ"נ בר' שמואל בן חופני גאון (דיני ציצית פ"ה)⁷. וכשיטה זו פסקו הרמ"א (ט, א) ואחרונים נוספים.

6. ביוגרפיה פרוייקט הש"ת: "...אולם למרות זאת סבורים רוב הרבנים כי המחבר אינו הר"ן. זהותו של המחבר טרם נתבררה". אמנם בדבריו מובא מאות פעמים דברי הרא"ה, ומסתבר שהיה ראשון מבית מדרשו.

7. וז"ל: "ציצית מה תהא עליה וטלית של משי ושל "דיבאג", צריך להטיל בו ציצית כמאמר הקדמונים שיראין והכולך והסירקון חיבין בציצית. ואע"פ שכבר אמרו חיובא מדרבנן ודנו בזה דיון ארוך לא נראה קביעתא (להלכה)".

צדדים נוספים שהובאו בראשונים לפסוק כרב יהודה ורבה והקושיים בהם

בנוסף, כתב הרא"ש (ציצית יח) שיש צד שלא לפסוק כרב נחמן "כיון דרבים פליגי עליה, רב יהודה ורחבה⁸ ורבה". וכ"כ העיטור⁹ (דף עא טור א), ובלשון דומה בר"ד (פח): "דהוה ליה רב נחמן אחד במקום שנים". וזה על בסיס דברי הגמרא בע"ז (לח:): "ר' חייא פרוואה איקלע לבי ריש גלותא, אמרו ליה: ביצה צלויה מאי? אמר להו: חזקיה ובר קפרא שרו, ור' יוחנן אסר, ואין דבריו של אחד במקום שנים". ובענייני קשה לי לקבל זאת, שהרי יתכן מאוד שהיו אמוראים נוספים שאמרו כרב נחמן ולא הובאו בגמרא. ובשלמא אם הגמרא הייתה מעמידה את רשימת השמות אחד מול השני כפי שעשתה בע"ז, שאז יתכן שבאו לומר שיש כאן רבים כנגד יחיד, אך בסוגיא זו דברי רבא הובאו רק בהמשך הגמרא, ובדרך אגב למדנו שהוא סובר כרב יהודה.

עוד רצה ר' יצחק בר' ברוך ללמוד שאין הלכה כתנא דר"י משום "שאני רואה אביי אומר שהם שיטה. כדאמרינן (שבת כו) אמר אביי ר' שמעון בן אלעזר ותנא דבי ר' ישמעאל אמרו דבר אחד. ומן הידוע הוא כי כל שאמרו פלני ופלני אמרו דבר אחד אין הלכה כמותם אפי' הם מאה, כי הם שיטה". אמנם כבר דחו הרמב"ן (שבת כז.) והעיטור (דף עא טור א) את דבריו. שאביי לא בא להעמיד כאן שיטה¹⁰, אלא רק רצה לומר שרשב"א

8. אפילו ברמב"ן (שבת כז.) נראה שהחשיב את רחבא לשיטה עצמאית, שכתב: "אליבא דרבא ורחבה ור"י". אך לענ"ד קשה להחשיב גם את רחבא כאמורא נוסף הסובר כך, שלכאורה רק הביא את מה שרבו, רב יהודה, אמר ואינו דעה עצמית. (דלא כגמרא בנידה י: ששם ר' יוחנן חלק גם בפני עצמו).

(והוסיף העיטור ש"רחבה דייק וגמיר שמעתתא מפומיה דרבים", כמו שנאמר בברכות (לג:) ובפסחים (נב:). אמנם אף אם רחבא דייק שכך אמר רב יהודה, מ"מ לכאורה אין בזה סיבה לומר שהלכה כרב יהודה).

9. ומכך שאמר אביי שהתדר"י מפיך מאידך תדר"י, הבין העיטור שאביי סובר שתדר"י דיבר על טומאת שרצים בלבד, וממילא החשיבו כאמורא נוסף החולק על רב נחמן, עיי"ש. אמנם לענ"ד נראה שאביי הבין שכל תדר"י דיבר על כל סוגי הדינים שכתוב בהם בגד.

10. עניין 'אוקמא בשיטה' הוא שכאשר יש מחלוקת ואומרים רשימה של שמות הסוברים כאחת הדעות באים לומר שכל שאר החכמים שלא נאמרו ברשימה זו סוברים אחרת והם הרבים. עיין במבוא התלמוד לר' יוסף עקנין (פ"ג) וברשב"א (ש"ת א, שיד). ועוד עיין בר"ן (סוכה ג, א) שלשיטתו כלל זה נכון דווקא כאשר כל חכם מהרשימה חולק בפרטי הכלל.

סובר כר' ישמעאל, שתמיד רק צ"פ מקבלים טומאה, ובא לאפוקי מרבה שהסביר ברשב"א שמשלושה טפחים גם שאר בגדים מקבלים טומאה.

הבנת דברי הראשונים בכלל 'הלכתא כבתראי'

כאמור, הטענה העיקרית לפסוק כשיטת רב יהודה ורבה היא משום שרבה הוא 'בתראה'. אמנם יש להעיר שכלל זה ש'הלכתא כבתראי' לא הוזכר בש"ס, ולכאורה הגיע מסברא, וסברתו באופן פשוט היא כפי שכתב הרא"ש (סנהדרין ד, ו): "אנו תופסין דברי האחרונים עיקר כיון שידעו סברת הראשונים וסברתם והכריעו בין אלו הסברות ועמדו על עיקרו של דבר...אף על פי שהתנאים היו גדולים יותר מהאמוראים". כלומר, בשונה מהראשונים שעדיין לא ראו את דברי האחרונים, האחרון ראה את דברי הראשונים ובכל זאת הכריע כסברתו שלו. ונראה להסביר זאת יותר בעומק, שבמשך הזמן לא רק שיודעים 'תכנית' את דברי הקודמים, אלא שדבריהם גם מתעכלים מתבררים ומתדייקים יותר, אט אט הדברים מתיישבים יותר על הלבבות ותופסים את מקומם הנכון בשכלול הסוגיא כולה. וא"כ לכאורה קשה לומר 'הלכתא כבתראי' כאשר רב נחמן ידע משיטת רב יהודה ורבה, וכן קשה לומר שבמהלך הזמן הדעות התבררו והתדייקו בביהמ"ד כאשר ההפרש בין רב נחמן לרבה הוא דור אחד בלבד. ואדרבה, נראה שהיה מתאים יותר למחלוקת זו הכלל 'אין הלכה כתלמיד במקום הרב' שנלמד מהגמרא בשבת (לט:)¹¹.

ומ"מ נראה שכן יש מקום לומר אף בסוגיא זו 'הלכתא כבתראי', ע"פ דברי התוספות (קידושין מה; ועד"ז בברכות לט: וברא"ש ב"מ ג, י), וז"ל: "ובכל מקום שהרב והתלמיד חולקין הלכה כדברי הרב, באמוראי ראשונים עד אביי ורבה. אבל מכאן ואילך פסקינן כבתראי, לפי שדקדקו יותר מן הראשונים להעמיד הלכה על בוריה". כלומר, כמובן אין הכוונה שלאמוראים הקדומים ח"ו לא הייתה חשובה התורה ולא דקדקו בה, אלא שמאביי ורבה האמוראים באופן כללי העמידו ומיסדו את ההלכה לציבור ולדורות, וממילא משקל

11. בגמרא בשבת (לט:) נאמר: "...שאף על פי שרבי אליעזר מחמיר ורבי יהושע מיקל, ורבי עקיבא מכריע - אין הלכה כדברי המכריע. חדא: דרבי עקיבא תלמיד הוא...". ואע"פ שכתבו הריטב"א (סוכה ב:) והרשב"א (שבת קמא). שהלכה כרב דווקא כאשר התלמיד דן עם רבו ורבו לא קיבל את דבריו, ואם לא דן איתו הלכה כבתראי. מ"מ בר"ף (ב"ב טו.) וברמב"ן (מלחמות שבת נח:): נראה שתמיד הלכה כרב, והניחו שהתלמיד דן עם רבו אע"פ שזה לא נאמר במפורש בגמרא. ובאמת בגמרא בשבת לא נאמר שר"ע דן עם ר"א ור"י.

פסיקתם גדול יותר מקודמיהם. וע"ד ההבדל בין ת"ח שלומד סוגיות לעצמו לת"ח שמורה הוראה לציבור, שבאופן טבעי המורה לציבור מדקדק יותר בדבריו ומחדדם, וממילא משקל פסיקתו גדול יותר^{12,13}.

נטיות נוספות להכריע כרב יהודה ורבא

בנוסף לדברי הראשונים, שמשקל פסיקתו של רבא גדול יותר, יש להוסיף שאף במחלוקת בין רב יהודה לר' נחמן בלבד יש יתרון לרב יהודה, וכפי שכתב הרא"ש (נדדים ב, ד) לגבי מחלוקת אחרת בניהם: "ומסתבר דהלכה כרב יהודה שהיה מופלג בחכמה טפי מרב נחמן". ומלבד הנ"ל נראה כמה נטיות לשיטה זו מהגמרא. א. ממהלך הסוגיא נשמע קצת ששיטת רב יהודה ורבא היא העיקר שאיתו הלכה הגמרא¹⁴, ורק הזכירו שדעת רב נחמן חלוקה, והיא לא כשיטת הברייתא הפשוטה אלא הוא סובר כר' ישמעאל, וגם שיטת ר' ישמעאל עצמו אינה ברורה. ב. לכאורה בנוסף לכך שאביי סובר ששיטת תדר"י אינה ברורה, נראה ששיטת ר' ישמעאל היא בחינה של שיטת יחיד שאינה עיקר להלכה. שכן ישנה פשטות ברייתא שמחייבת שאר בגדים, וכן בגמרא ביבמות (ה). נאמר ש'רבנן' חולקים על ר' ישמעאל, ודנו שם עמוד שלם בשיטתם. ג. בדומה נראה קצת מלשון הגמרא בשבת ששיטת ר' ישמעאל אינה העיקר להלכה. שלאחר שהעלו שר' ישמעאל סובר שבגד החייב בציצית הוא רק צו"פ, שאלו: "לתנא דבי רבי ישמעאל מאי שנא לענין

12. וכפי שהעיד לי לדוגמא הר"ד טל על עצמו, והדברים ברורים.

13. אמנם במהר"ק (שו"ת פד) הסביר את דבריהם באופן קצת שונה, וז"ל: "דעד אביי ורבא לא היו התלמידים לומדים אלא ע"פ קבלת רבותיהם כפי מה שהיו שונים להם מהם היו שונים ע"פ ר' חייא ור' אושעיא ומהם ע"פ משנת בר קפרא... ומשום כך ראוי לפסוק כדברי הרב כיון שהתלמיד לא ידע אלא תוך דברי רבו דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. אבל מאביי ורבא ואילך למדו כל הדעות ר"ל משנת רבי חייא ור' אושעיא ובר קפרא וכו' ולפיכך ראוי הוא לפסוק כדברי התלמיד משום דבתרא הוא ולפעמים שהרב הולך לשיטת אחת מן הברייתות כגון משנת רבי חייא ור' אושעיא והאחרון זקוק מכח ברייתא אחרת כגון משנת בר קפרא או אינך דאין הלכה כן או בהפך או לפעמים לא עיין הרב בחדא מהני מתנייתא והתלמיד עיין בו ודקדק ממנו שלא כדברי רבו". ולפי דבריו עדיין יש קושי לומר בסוגיא זו הלכתא כבתראי, שלא נראה שרב נחמן הלך בשיטת רבו ורק רבא שכלל את כלל הברייתות והמקורות.

14. ועל דרך דברי העיטור ור' יצחק ב"ר ברוך שאמרו לפסוק כרב יהודה משום "דמייתנין ת"ש שסייעתא מיניה ומסתברא דבכולה מילתא הלכה כוותיה".

טומאה דמרבי שאר בגדים - דכתיב או בגד הכא נמי לימא: לרבות שאר בגדים מאשר תכסה בה". ומלשון הגמרא: "לתנא דר"י", קצת נראה ששואלים על שיטתו מבחוח, כלומר שהגמרא עצמה לא סוברת כך¹⁵.

הכרעת ההלכה

ולאחר כל הנ"ל יש להוסיף שלכאורה רוב בתי המדרש של הראשונים פסקו כשיטת רבא. שכן הסיעה הסוברת כרב נחמן היא באופן כללי המשכיות של בימ"ד אחד. שהרי"ף הלך אחרי הגאונים, והרמב"ן הר"י מיגאש והרמב"ם הלכו אחריו, וכן הרשב"א והחינוך מספרד הלכו אחריהם, והאשכול והמאירי שהיו בפרובנס הלכו אחרי חכמי ספרד. לעומת זאת בסייעת הסוברים כרבא מצאנו כמה וכמה בתי מדרשות שונים. רב שמואל בר חופני היה גאון בבבל, ר"י בר' ברוך היה בספרד המוסלמית, הריטב"א והמיוחס לר"ן (שככל הנראה גם היה מתלמידי הרא"ה) היו בספרד הנוצרית, בנוסף יש את בית המדרש של בעלי התוספות בצרפת, את העיטור שהיה באיזור פרובנס, ואת המכריע ונכדו הריא"ז שהיו באיטליה.

א"כ נראה לענ"ד מהבנת הגמרות ומשכלול שיטת רוב הראשונים להכריע כדברי הרמ"א, ששאר המינים חייבים מדאורייתא. ולכן גם בטליתות של שאר מינים יש להחמיר בספקות, ומאידך נראה שאין עניין גדול לחזר דווקא אחר טלית מצמר, וניתן לקיים את המצוה בהידור גם בציצית מכותנה. ובייחוד אם לבישת גופיית ציצית ודומיה יעשו את הלבישה נוחה יותר ומשמחת יותר, ותרבה בישראל לבישת ציצית והזהות הדתית והתורנית.

15. ונראה לענ"ד דחוק לומר שלשון זו היא רק משום שהשואל הוא רב אחא בריה דרבא שסבר להלכה כאביו.